

TEŽNJA ZA APSOLUTNIM

(Dr Miodrag Lukić, *Razum i autoritet. Rasprava o ishodištu moralne filozofije, doktorska radnja, Beograd, 1972.*)

Frane Franić

Lukićeva knjiga *Razum i autoritet*, na koju se osvrćemo, podijeljena je u pet dijelova. U prvom dijelu autor razjašnjava teoriju vrijednosti koje izlaze iz autoriteta, to jest iz apsolutnog, ~~naprirodnog~~ izvora. Razumske etičke vrednote se moraju provjeravati razumsko-filozofskim metodama, dok autoritativne vrednote moraju biti prihvaćene, prema autoru, bez obzira na razum i filozofiju, isključivo radi nekog apsolutnog auktoriteta. Treba odmah naglasiti da autor i Kantov moral kategoričkog imperativa, koji proizlazi iz neposrednog uvida praktičnog uma, tj. iz intuicije, samosvijesti o moralnom zakonu koji postoji u svijesti — naziva autoritativnim moralom, koji se ne može dokazati razumskim, filozofskim putem. Autor će dakle razmatrati kroz povijest filozofije razne razumske i autoritativne moralne sustave te će izabrati kao vrijedne samo one koji će se pokazati u svojim principima konsistentni. — U posljednjem 5. dijelu knjige autor će pokušati dati svoje rješenje.

Kao primjer razumskog morala Lukić analizira nietzscheovski egoistični i Rousseauov agapistički moral. Jedini posve logični i konsistentni razumski morali su egoistični. To su morali jačega. Taj moral je najdosljednije razvio Nietzsche. Protiv toga morala ne može se ništa prigovoriti sa stajališta razuma, jer se taj moral uklapa u prirodni zakon odabiranja jačega i odbacivanja slabijega. Na taj način se prirodna vrsta čovjeka jača i napreduje s obzirom na tvrdnju da sve počinje i da sve svršava na ovom svijetu.

J. J. Rousseau je razvio drugu vrstu razumskog morala na temelju sentimentalnosti, tj. opće ljubavi prema svakom čovjeku. Taj moral je doduše logičan i razumski utemeljen, ali je u sebi nekonsistentan, neprimjenjiv u praksi. Jer sentimentalist mora ljubiti svakog čovjeka, pa i neprijatelja, pa i onoga koji ga hoće ubiti. U tom bi slučaju nasilnici brzo obračunali sa sentimentalistima, jer se ovi ne bi smjeli braniti nasiljem, da ne dođu u suprotnost sa svojim agapizmom. Zbog toga je Nietzsche korio kršćanski moral kao neprirodan. Tim načinom se služe nasilnici u društvu, barem potajno, da eliminiraju svoje naivne protivnike, možda i u samoj Crkvi, zbog toga autor odbacuje agapističke morale kao nekonsistentne, nemoguće u praksi, a nasilničke morale odbacuje, iako su logični i konsistentni, jer ne vode do morala ljubavi.

U 3. dijelu autor razmatra morale auktoriteta. Morali auktoriteta moraju zadovoljiti čovjekovu težnju za apsolutnim. Budući da morali razuma ne mogu zadovoljiti tu težnju, to nema drugog puta do pravog morala, koji bi zadovoljio čovjeka osim puta auktoriteta. Međutim, pisac zabacuje moral Kierkegaarda, jer K. prihvaća moral iz Objave, a priklanja se Kantovu transcendentnom auktoritetu kao izvoru morala.

U 4. dijelu (str. 147—160) autor raspravlja o teološkom prihvaćanju auktoriteta. I taj način prihvaćanja auktoriteta Lukić odlučno odbacuje polemizirajući sa sv. Tomom o nemogućnosti racionalne teologije i uopće kršćanske filozofije, dakle i o nemogućnosti racionalne filozofske kršćanske etike i teodiceje. On prihvaća stajalište Heideggera: »Hrišćanska filozofija je okrugli kvadrat i nesporazum. Postoji, naravno, mišljenje i ispitujuće razrađivanje sveta hrišćanskog iskustva, to jest vere. To je teologija. Samo epohe koje više ne veruju u istinsku veličinu cilja teologije dolaze do nesrećnog shvatanja da je filozofija ona koja može da stvori prečišćenu teologiju, ako ne i zamenu za teologiju.« (Martin Heidegger, *Einführung in die Metaphysik*, s. 6, u M. Lukić, *Razum i autoritet*, str. 156). Autor na taj način po Kantovu uzoru, na planu čistoga uma, potpuno zabacuje kršćanstvo kao objavljenu vjeru i svaku razumsku utemeljenost kršćanstva, pa prema tome i autoritativni kršćanski teološki moral koji bi se zasnivao na razumskim temeljima.

U petom dijelu, koji je i najduži (str. 161—253), autor prihvaća auktoritet kao izvor morala, ali ne na racionalan ni na teološki, nego fenomenološko-intuitivan način. Tako se vječni Kant pojavljuje 1972., u punoj eri samoupravnog jugoslavenskog socijalizma, na beogradskom sveučilištu, gdje se osnovne teze *Kritike praktičnog uma* brane i obranjuju pred eminentnim skupom profesora filozofije tog sveučilišta. Autor dolazi do morala apsolutnog motiva pomoću makjavelističkog testa kojim pokazuje da laž nije dopuštena ni onda kada bi se pomoću nje mogao spasiti jedan narod (obratno nego što tvrdi Machiavelli). Dakle Kantov kategorički imperativ moćno odzvanja u autorovoj duši, on mu se apsolutno pokorava i u njemu nalazi izvor autonomnog morala čiste ljubavi koja ne radi zbog toga da postigne neki materijalni, kulturni, politički, izvanvremenski, ili bilo kakav cilj, nego radi poštovanja prema zakonu koji u svojoj savjesti osjeća, bez obzira na korist ili štetu koje iz toga rada slijede. Autor dokazuje da se i marksistički moral u praksi pokazuje autonoman, tj. kao moral apsolutnog motiva, iako mnogi marksisti teoretičari brane moral cilja, to jest da bi bilo moralno u danoj situaciji ono što koristi revoluciji, i da ne postoji apsolutan autonoman moral, nego heteronoman moral, to jest moral kojemu je cilj izvan čovjeka, konkretno u postizavanju ciljeva svjetske revolucije. Takvo tumačenje autor, međutim, ne priznaje, ne dozvoljavajući laž i nasilje prema nevinome ni u kakvu slučaju, makar zbog toga stradao čitav narod i revolucija, jer kategorički imperativ ne dopušta iznimke; on ne dolazi iz iskustvenog svijeta, nego iz dubina ljudske svijesti koju intuitivno i nepogrešivo upoznajemo, iako to ne možemo razumski filozofski dokazati. Stoga autor i takav moral, protiv običaja, svrstava u autoritativne morale.

Autor, što je vrlo zanimljivo, i kršćanski moral, na planu praktičnog uma, prihvaća kao autonoman moral, tj. kao moral čiste ljubavi, moral kategoričkog imperativa, moral apsolutnog poštovanja zakona. On to dokazuje protiv Kanta, koji kršćanski moral svrstava u heteronomne morale cilja, jer da kršćanin radi s ciljem, da dođe u nebo i da se oslobodi pakla. To isto uči i Lukičev profesor, mentor ove studije, prof. Vuko Pavičić (str. 176), a također i prof. Branko Bošnjak (str. 177). Da pobije i Kanta i svoga mentora, autor obilno citira kršćanske mističare, osobito sv. Ivana od Kriza i sv. Tereziju Avilsku, tu »genijalnu neverovatnu svetiču«, koje pjesmu autor citira potvrđujući njome svoju tezu o autonomnosti kršćanskog morala kojemu se on divi:

||| »Ne plamti za te, o Bože, ljubav moja
Ni zbog neba, što je obećano nama,
Ni zbog teškog straha od paklenih plama:
Nisam zato službenica Tvoja.

||| Ti, Gospode, moga srca nespokoja
Jedini si uzrok: na križu s ranama,
Obasut — kad gledam — gdje si uvredama,
I smrt s teškim čekaš patnjama bez broja.

||| Ljubav Tvoja, o Bože, dira me, i tako
Ljubila bih tebe, i da neba nije,
Bojala se, i da ne postoji pako;

||| Nagrade bih svake odrekla se lako:
I da ničeg nema, čem se nadat smije,
Ljubila bih ipak jednako te jako.«

Svoju tezu o autonomnom kršćanskom moralu autor dokazuje i sv. Tomom Akv., Tomom Kempencem, sv. Pavlom i, čak, srpskim narodnim pjesništvom — tvrdeći da je taj moral impregnirao i srpsku povijest. Tako npr. narodna pjesma, nakon što je opjevala kosovsku tragediju, zaključuje:

||| »Sve je dobro i čestito bilo,
I milome Bogu pristupačno.«

Autor time hoće da kaže da su Srbi ušli u rat s Turcima iz osjećaja dužnosti, pokoravajući se Božjem zakonu, i pjesnik nalazi da su učinili sve dobro, makar je iza toga slijedilo 500 godina robovanja i makar su se Srbi našli, poslije kosovske bitke, u opasnosti da izgube svoj nacionalni identitet.

U ovoga jasno vidimo koliko griješe oni koji i danas tvrde da je kršćanski moral heteronoman, tj. da izvire iz strana pred paklom ili pred prirodnim nepogodama. To može biti u pojedinačnim slučajevima, kaže autor, u nerazvijениh kršćana, u pijetista, koje je Kant jedino poznao, u katolika i pravoslavaca, ali onih nesavršenih. Ali u pravih autentičnih kršćana, u svetaca, koji odrazuju pravi evanđeoski moral, taj je moral autonoman, moral apsolutnog motiva, moral čiste ljubavi.

Ako bi se prihvatio moral cilja, heteronomni moral, onda bi se došlo do katastrofalnih posljedica egoizma: pojedinačnog, obiteljskog, nacionalnog, klasnog, rasnog itd. U jednu riječ čovječanstvo bi zapalo u utilitarističke morale, što bi značilo opću katastrofu ne samo na moralnom, nego i na pravno-političkom polju.

Autor se približava i dokazima za »postojanje Vrhunskog bića« (str. 241—243) baš kao i Kant: postojanje naime kategoričnog imperativa pokazuje »da vrednosti nisu relativne i da ne zavise od inklinativnosti vrednosnih procjenjivanja već da su sadržane u transcendentnoj konstituciji koja nadilazi relativnost, istoričnost i ovosvetskost ljudskih bića«. »Jer, vrednosti moraju imati objektivnu i od ljudi nezavisnu osnovu koja im daje apsolutnost. Verovati u suprotno, značilo bi dopustiti paradoksalnost sopstvenog verovanja...« (str. 245).

Čitajući ovu knjigu čovjek se i nehotice sjeti knjiga beogradskog filozofa Mihajla Markovića, koji također u svojim etičkim razmišljanjima traži apsolutne moralne postulate, kao što su opća solidarnost ljudi, poštovanje starijih, istinoljubivost i sl., koje bi vrijedile uvijek, u svim vremenima i u svim prostorima. (Tako npr. u knjizi *Preispitivanja*, str. 49). Čini se da je naš autor pokušao razjasniti principe iz kojih spomenuti pisci, a i neki naši drugi suvremeni etičari crpu svoja filozofska i posebno etička učenja.

Autoru moramo priznati dubinu i originalnost mišljenja, posebno što je toliko približio kršćanski i kantovski moral pa i praksu najboljih marksističkih revolucionara, koji su nesebično dali živote za ostvarenje apsolutne društvene pravde.

U knjizi ostaje ipak nerazjašnjen racionalni elemenat u kršćanskoj teologiji, posebno u moralci, iz kojih pisac isključuje racionalni temelj. Autor je bliži idealističkim filozofijama, nego realističkim (npr. tomizmu) ukoliko se baš drži Kanta i njegova transcendentnog idealizma u kojem ostaje nepovjerenje prema teoretskom umu.

OD ČOVJEKA K BOGU

(Juraj Jurjević, *Čovjek, Filozofsko-teološki Institut Družbe Isusove, Zagreb, 1973.*)

Ratko Perić

U nas se bilo gotovo uobičajilo da se malo koja knjiga pa i malo koji stručniji članak teško može čitati bez svestrane pomoći Klaićeva ili Šeringerova *Rječnika stranih riječi*. Čak se i sami naslovi nekih naših novina i časopisa moraju — prevoditi.